

Življenjepis **Marije Golež, rojene Milač**, objavljamo v nekoliko daljši obliki in je nastal na podlagi knjige njenega brata Metoda Milača *Kdo solze naše posuši*¹ in knjige Marijinega sina Tineta Goleža z naslovom *Ivan in Jerica*.² Knjigi predstavljata bogat doprinos k Marijinim spominom in zarisujeta širši okvir pretresljivih doživetij družine Milač.

Marija Milač je bila rojena 1. februarja 1929 kot tretji otrok Ivana in Jerice na Prevaljah na Koroškem. Brat Ciril se je rodil leta 1922, brat Metod pa leta 1924. Oče Ivan je bil pravnik in pomožni načelnik pod okrajnim glavarjem Kaklom v Velikovcu, kasneje pa okrajni glavar – sreski načelnik najprej na Prevaljah in po selitvi sreza v Dravogradu. Mama Jerica je bila zaposlena kot računovodja v vinski trgovini trgovca Zeliča v Ljutomeru, nato pa pri deželni vladi v Celovcu in po prvi vojni na upravni enoti SHS v Velikovcu. Po plebiscitu sta oba izgubila službo. Poročila sta se leta 1921. Leta 1936 se je družina s Prevalj preselila v Dravograd.

Jeseni 1936 je šel Metod študirat na škofijsko gimnazijo v Šentvid pri Ljubljani. Tam je bil pred njim že Ciril. Septembra 1940 je Ciril obiskoval učiteljsiše, Metod pa se je vpisal v peti razred klasične gimnazije. Dijaško stanovanje sta imela pri družini Čekal v Kamniški ulici v Ljubljani.

Začetek druge svetovne vojne sta Ciril in Metod pričakala v Ljubljani, bila pa sta v skrbeh za starše in sestro Marijo, ki so še bivali v Dravogradu. Oče je spodbujal sinova, naj se kot prostovoljca pridružita jugoslovanski vojski. Na prijavnih postaji so ju opozorili, da so vse prijave zaradi zmedenega in nejasnega položaja do nadaljnega ustavljene.

Dravograd je bil le dobra dva kilometra oddaljen od nemške meje in zato močno izpostavljen nemškemu prodiranju. Oče Ivan je bil kot najvišji okrajni uradnik v Dravogradu na udaru nemškutarjev in nacistov. V dneh pred nemškim napadom na Jugoslavijo je na sedežu sreza noč in dan uničeval dokumentacijo, ki bi lahko koga obremenila. Jugoslovanski graničarji ob meji (v veliki večini Srbi) so bili ena prvih žrtev nemškega prodiranja in napada. Oče in uradniki so imeli ravno še dovolj časa, da so se umaknili na jug proti Celju, mama pa se je iz Dravograda umaknila 6. aprila 1941 zjutraj, ne da bi vedela za nemški napad. Oče se je moral kot rezervni stotnik jugoslovanske vojske prijaviti za vojaško službo, zato je svoje upravne dolžnosti prenesel na druge. Čez dva dni se je pojavil v Cirilovem in Metodovem dijaškem stanovanju v Ljubljani.

Marija je čez noč ostala sama, stara 12 let. Metod Milač je o tem dogodku zapisal: »*Po očetovem odhodu in v odsotnosti matere sta postali njeni varuhinji gospa Kolenc in gospa Nendl, saj sta vedeli, pod kakšnim bremenom in kakšnimi odgovornostmi se je znašla. S*

---

¹ Metod M. Milač, *Kdo solze naše posuši: doživetja slovenskega dijaka med drugi svetovno vojno*, KD Mohorjan Prevalje, Mohorjeva družba Celje, 2003.

² Tine Golež je napisal knjigo *Ivan in Jerica*, ki ni namenjena širši uporabi/javnosti in je mišljena kot darilo potomcem. Za globlje in lažje razumevanje zgodbe Marije Milač smo uporabili podatke iz te knjige.

pomočjo Kriste, naše gospodinjske pomočnice, je Marija napolnila dva kovčka in odšla čez most na železniško postajo, kamor je prišla okoli desetih dopoldne.»³

Takoj ko je mama Jerica izvedela za nemški napad, se je iz Laškega (kjer je bila pri prijateljici) vrnila v Celje in od tam po telefonu poklicala očeta Ivana, ki ji je razložil položaj in naročil, naj se ne vrača v Dravograd, temveč gre v Mozirje k sorodnikom, kamor bo prišla tudi hčerka Marija. Marija in spremljevalka sta se namestili v tovorni vagon vlaka, ki je čakal na dravograjski železniški postaji. Ob treh popoldne je vlak odpeljal na jug proti Slovenj Gradcu in nato proti Celju. Ta odhod je bil mogoč, ker je jugoslovanskim enotam uspelo zadržati prodirajočo nemško vojsko. Še isti dan sta mama in Marija prispeli v Ljubljano do Čekalovih. Mama si je nekoliko oddahnila, čeprav je bila videti odsotna in utrujena ter še vedno v šoku. Metod je občudoval Marijo, da se je kljub mladosti obnašala odgovorno in mirno ter preudarno reševala nastalo situacijo. Nemci so vedno bolj napredovali, jugoslovanska vojska pa se je nemočno umikala.

Po prihodu v Ljubljano je želel oče čimprej poskrbeti za stalno bivališče družine. Že pred vojno je od prijatelja Kržana kupil hišo, ker je načrtoval, da se bo zaradi lažjega študija otrok in nove očetove službe družina preselila v prestolnico. Kupil je hišo na Dermotovi, v kateri sta kot najemnika bivala zakonca Hertle, po rodu Nemca. V času prihoda Milačevih v Ljubljano sta bila Hertlova v Nemčiji, zato se je oče s hišno pomočnico, ki je takrat živela v hiši, dogovoril, da bo najel sobo s souporabo kuhinje. Po vrnitvi zakoncev Hertl so Milačevi spoznali, da sta oba strastna nacista, ostro usmerjena proti jugoslovanski vladi in vsemu, kar ni nemško. Po italijanski okupaciji Ljubljane sta Hertlova hišo zapustila. V Ljubljani je oče dobil službo na banski upravi, kjer je bil dodeljen v kmetijski oddelek. To službo je opravljal do konca vojne in še nekaj tednov po njej. Potem so ga upokojili.

Z nemškega zasedenega območja je prihajalo vedno več beguncev. Bilo je jasno, da bo nemški okupator dosledno izbrisal slovenski življenjski slog. V begunstvo so pošiljali študente, duhovnike, politične voditelje, intelektualce in izobražence z družinami. Vozili so jih skozi Ljubljano proti jugu.

Od jeseni 1941 se je v Ljubljani kljub okupaciji kulturno življenje nadaljevalo. Metod je redno obiskoval opero, gledališče in koncerte. Italijanski okupator je v začetni fazi postopal milejše kot nemški in je omogočil delovanje slovenskih kulturnih, znanstvenih in športnih organizacij ter poučevanje po dotedanjih šolskih učnih načrtih. V šole je bila uvedena italijanščina. Maja 1942 se je Metod srečal s prvimi umori varnostno-obveščevalne službe (VOS) pod vodstvom komunistične partije. Bil je priča begu ubijalca, ki je 26. maja 1942 ustrelil Ivana Peršuha, uradnika Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani.

---

³ Metod Milač, *Kdo solze naše posuši*, str. 46.

Dne 28. junija 1942 so Italijani v predelu Bežigrada izvedli racijo, v kateri sta bila pridržana tudi Ciril in Metod. Iz belgijske vojaške kasarne, v kateri so bili nastanjeni Italijani, so jih prepeljali na železniško postajo. Od tam so jih proti večeru odpeljali proti Italiji. Ko so se peljali mimo Borovnice, so pri Verdu vlak napadli partizani. Vlak se je moral ustaviti, partizani so »osvobodili« ujetnike. Odpeljali so jih v hribe. Tam so jih zastražili in jim dali na voljo tri možnosti: da se jim takoj pridružijo, da se odločijo za delovni bataljon ali pa da enoto varno zapustijo. Ciril in Metod sta se odločila za slednjo možnost, a sta si kmalu premislila. Spoznala sta, da je bila to pravilna odločitev, saj so vsi, ki so se javili, da bodo šli domov, po tem dogodku izginili. Brata sta torej ostala v partizanski enoti. V njej so bili takrat tudi pesnik Matej Bor, pisatelj Edvard Kocbek in politični komisar Fric Novak. Poveljnik je bil Bojan Polak – Stjenka. Skupino fantov, v kateri sta bila Ciril in Metod, so izločili in jo peljali proti gozdu z namenom, da jih umorijo. Vmes je prišlo navodilo, naj gredo v delovni bataljon. Po nekaj dneh bivanja pri Sv. Vidu nad Cerknico so se premaknili v Kompolje, nato v Žvirče in potem v Hinje. Nazadnje so jih namestili v Starem Logu, na območju nekdanjih Kočevarjev. Tam so bili del delovne brigade, večkrat jih je obiskal partizan Stane Semič – Daki, ki je na grozovit način pripovedoval, kako je ubijal politične nasprotnike OF. Skoraj vsi so se ga bali. Kasneje so se z delovnim bataljonom premaknili v prazno vas Pugled in se v njej namestili po posameznih hišah. Od tam so se premaknili v vas Topla Reber in se preoblikovali v prvi mobilni pionirski vod. Med njimi nihče ni nosil orožja.

15. avgusta 1942 so Cirila in Metoda v vasi zajeli Italijani, ko sta pripravljala hrano za pripadnike delavskega bataljona. Poleg njiju so zajeli še deset fantov, med katerimi je eden znal italijansko in je Italijanom povedal, da so ujetniki z vlaka, ki so ga 29. junija 1942 napadli partizani pri Verdu. Italijani so pionirski vod zajeli v okviru velike italijanske ofenzive, ki je v tem času potekala na Notranjskem in Kočevskem. Odpeljali so jih do Novega mesta, kjer so jih nastanili v zaporu. Po nekaj dneh so jih pripeljali v Ljubljano, v belgijsko kasarno. Od tam so jih odpeljali na Reko in nato v koncentracijsko taborišče na otok Rab. Razmere na Rabu so bile hude, interniranci so imeli zelo slabo hrano, precej jih je umrlo. Stanje se je slabšalo iz meseca v mesec. Od oktobra 1942 dalje so lahko prejemale skromne pakete s hrano od domačih. Stanje je bilo najslabše za božič 1942. Takrat je Ciril zbolel za grižo. Januarja 1943 so Cirila in Metoda poslali domov, saj je zanj in za mnoge druge posredoval škof dr. Rožman. Doma so ju mama, oče in sestra Marija z veseljem sprejeli. Po okrevanju sta začela februarja 1943 spet obiskovati vsak svojo šolo.

Medtem ko sta bila Ciril in Metod v taborišču na Rabu, so Italijani Ljubljano obdali z bodečo žico, da bi lahko bolje nadzorovali promet v mesto in iz njega. Preskrba Ljubljančanov se je zelo omejila, saj niso več smeli iz mesta, razen ob zelo strogih pogojih.

Ciril in Metod sta kmalu izvedela za ustanovitev vaških straž. Konec avgusta 1943 so v Ljubljano vkorakale nemške enote. Takrat sta brata začela z ilegalnim zbiranjem informacij o

zbiranju in delovanju nemških enot. Po prihodu Nemcev se je med nekdanjimi begunci z nemškega okupacijskega območja spet naselil strah.

10. septembra 1943 so padle Grčarice. Slovenska ilegala se je predala. Nekaj dni zatem je padel tudi Turjak. Partizani so s pridobitvijo italijanskega orožja pridobivali moč. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 so Nemci dovolili formiranje nove protikomunistične sile, domobrancev.

Metod se je pridružil ilegalnemu nacionalnemu desnemu gibanju, ki pa ni želelo delovati pod okriljem OF, saj so dobro poznali njihovo taktiko. Partizani so namreč z nepomembnimi vojaškimi in diverzantskimi akcijami izzivali hude povračilne ukrepe okupatorja nad domačim prebivalstvom. Člani ilegalnega gibanja so poleg tajnih sestankov spremljali premike enot in zbirali druge podatke, ki bi koristili zaveznikom, če bi se izkrkali v Istri. Ukvarjali so se tudi s propagandno dejavnostjo, pri kateri pa jih je ustavila OF, ne okupator.

Ciril se je pridružil domobrancem. Njegova enota je bila v Kočevju. Občasno so jih napadali partizani, doživeli so tudi zavezniške napade iz zraka.

Metod je junija 1944 maturiral na klasični gimnaziji, kjer je bil ravnatelj Marko Bajuk. Razmišljal je, da bi se vpisal na glasbeno akademijo ali katero od fakultet humanistične smeri. A je nanese tako, da se je pridružil enoti slovenskih narodnih tajnih odporniških sil na Primorskem. Po tednu bivanja v Postojni se je vrnil domov. 29. junija 1944 so po Metoda prišli trije gestapovci in ga odpeljali v ljubljanske zapore. Tam je prestal mučno zaslišanje. Po enem mesecu ga je obiskala mama. Lahko je bral časopise, iz katerih je izvedel, da so Britanci odtegnili pomoč Mihailoviću in jo namenili Titu ter o invaziji zahodnih zaveznikov v Normandiji. Po približno treh mesecih je bil iz zapore transportiran na Poljsko. Nastanili so jih v taborišču Auschwitz. Ker so Slovenci nekoliko razumeli slovanske jezike, so Metod in drugi v glavnem delali kot vratarji v tistem delu taborišča, kjer so bile prisilne delavnice za ženske; večinoma so bile iz slovanskih držav. Šlo je za delovno taborišče sicer bolj znanega uničevalnega taborišča. Marsikoga so zaradi majhnega prekrška iz delovnega premestili v uničevalno taborišče. Strah je bil vseskozi prisoten. Konec leta 1944 so se taborišču vse bolj približevali Sovjeti, prav tako pa tudi ameriške in britanske letalske sile. Bombni napadi na taborišče so bili vse pogostejši. 21. januarja 1945 so taboriščniki dobili ukaz za odhod. 27. januarja 1945 so Auschwitz osvobodili Sovjeti.

Metod se je odpravil na pot proti Sloveniji skupaj s prijateljem Hinkom Špendlom, doma iz Maribora. Potovala sta prek Poljske, Češke, Avstrije do Maribora v Sloveniji. Po ponovni nemški aretaciji januarja 1945 sta bila še z dvema fantoma prepeljana v Gradec v Avstrijo, kjer sta delala v bolnišnici. Aprila 1945 so se želeli vrniti v Jugoslavijo. Metodu ni uspelo, ker so ga vmes zajeli Nemci in ga poslali na prisilno delo v eno od avstrijskih vasi. Po več pripetljajih mu je končno uspelo priti v Slovenijo, na Gorenjsko, kjer se je pridružil

domobrancem. Ko se je skušal vrniti v Ljubljano, so se domobranci že umikali na Koroško. V tej koloni je Metod srečal brata Cirila, ki ga je povabil, naj se mu pridruži, a se je Metod odločil, da ne gre nikamor. Umaknil se je k stricu na Olševku. Naslednji dan je tja prišla mama s hčerko Marijo. Skupaj so poiskali Cirila in se poslovili od njega. Marija je ostala na Olševku, Metod in mama pa sta odšla proti Ljubljani. Med potjo si je Metod premislil in se pridružil koloni beguncev proti Koroški.

Marija je bila medtem na Olševku pri stricu. Nekaterim mladim ženskam v kraju so povedali, da bi bilo zanje bolje, da se za nekaj dni ali tednov oziroma dokler se položaj ne umiri, umaknejo. Tako se je Marija odločila, da se jim pridruži, stric pa ji je dovolil oditi. Vzela je kolo in nekaj najnujnejših stvari. Na poti je srečala šolsko prijateljico Ružico Dučkić, katoliško dekle s Kosova, s katerim sta potem potovali skupaj. Nazadnje se je pridružila bratu Metodu, ki s tem ni bil najbolj zadovoljen, saj je moral odslej skrbeti še za njeno varnost. Preden so šli skozi predor na Ljubelju, so bili nastanjeni v nekdanjem koncentracijskem taborišču. Pot skozi predor je bila za Metoda zelo težka in mu je za vedno ostala v grenkem spominu. Končno so prispeli do Vetrinjskega polja.

Mamina starejša sestra Klara je prišla v Vetrinj v želji, da bi Marijo in Metoda odpeljala na svoj dom v Železno Kaplo in jima nudila vsaj začasno zatočišče. Metod je raje ostal v taborišču, Marija pa se je odločila, da gre k teti. Naslednje štiri mesece je stanovala v Železni Kapli. Novembra 1945 se je vrnila domov. Ilegalno jo je čez mejo v Jugoslavijo odpeljalo nekaj družinskih prijateljev iz Koroške, ki so imeli zveze z jugoslovansko mejno oblastjo. S seboj je nesla nekaj pisem enega od beguncev za sorodnike v Sloveniji. Zaradi tega so jo zaprli in bilo je potrebnih kar nekaj posredovanj, da so jo izpustili. Glavno zaslišanje je prestala v Mariboru, nato pa je šla na OZNO v Ljubljano. Na zaslišanju je vse povedala po resnici in so jo kmalu izpustili. Nadaljevala je šolanje na učiteljskišči, od koder je bila januarja 1946 izključena. Ker ni več smela hoditi v šolo, se je učila šivanja pri gospe Arnež. Že ob vpisu na učiteljskišče je Marija razmišljala o študiju na akademiji za glasbo. Jeseni leta 1946 se je vpisala na gimnazijo, potem pa nadaljevala šolanje na akademiji.

Brat Ciril je bil po koncu vojne kot domobranec vrnjen v Jugoslavijo in umorjen s strani komunistične oblasti.

Metod je bil iz Vetrinja premeščen v taborišče Šentvid ob Glini in nato v taborišče v Kellerberg v Dravski dolini. Taboriščna uprava mu je omogočila, da je šel, kot še veliko mladih Slovencev, na študij v Gradec. Metod se je odločil za študij prava. Kasneje je študiral še glasbeno teorijo in zgodovino. V Gradcu je ostal do leta 1950, ko se mu je ponudila možnost, da se preseli v ZDA. Znanec je zanj podpisal garantno pismo, kar je pomenilo, da bo eno leto skrbel zanj. 12. julija 1950 je zapustil evropska tla in se z ladjo podal na pot čez ocean.

Marija se je kasneje v Ljubljani srečala z Antonom Goležem, se z njim poročila in ustvarila sta si družino.